

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ В. БРЮСОВА
BRUSOV STATE UNIVERSITY**

**ԲԱՆԲԵՐ
Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ВЕСТНИК ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
В. БРЮСОВА
BULLETIN OF BRUSOV STATE UNIVERSITY**

**ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

ПЕДАГОГИКА И СОЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

PEDAGOGY AND SOCIAL SCIENCES

2 (57)

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
«ԼԻՆԳՎԱ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ**

ԵՐԵՎԱՆ - 2021

**ԻՆՏԵԳՐՎԱԾ ԴԱՍԵՐԻ ԴԵՐՆ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՅԱՑՔԻ
ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ**

**ԼՈՒԻԶԱ ՄԻԼԻՏՈՍՅԱՆ
ԱՆՆԱ ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ**

Հիմնաբառեր՝ ինտեգրված դասեր, միջառարկայական կապեր, աշխարհայացք, հոյիզմ, քննադատական մտածողություն, չափորոշիչ, ուսումնառություն

Հոդվածը անդրադառնում է ինտեգրված դասերին և վերլուծում դրանց դերը աշակերտի ամբողջական աշխարհայացքի ձևավորման գործում: Ներկայացվում են մանկավարժական հայեցակարգում տեսակետեր ինտեգրված դասերի վերաբերյալ, քննության է առնվում ամբողջական աշխարհայացքի և ինտեգրված դասերի միջև կապը, պարզաբանվում են ինտեգրված դասերի առանձնահատկությունները: Հոդվածի նպատակն է ներկայացնել դպրոցներում ինտեգրված դասերի առկայության և արդյունավետության վերաբերյալ վերլուծություն և ուսումնասիրել 3-9-րդ դասարաններում անցկացրած ինտեգրված դասերի արդյունավետությունը աշակերտների և ուսուցիչների հարցման արդյունքների հիման վրա: Հետազոտությանը մասնակցել էին նաև Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարանի Կրթության և մասնագիտական մանկավարժության ֆակուլտետի «Մասնագիտական մանկավարժություն» մասնագիտությամբ մագիստրատուրայի 2-րդ կուրսի ուսանողուհիներ Աբրահամյան Մելինեն, Ղազարյան Անին և Սիմոնյան Շուշանը: Ինտեգրված դասերին անդրադարձ է կատարվում ՀՀ հանրակրթության առարկայական նոր չափորոշչում (ՀՀ կրթության բարելավման ծրագրի օտար լեզուների ուսումնական բնագավառի հանրակրթության առարկայական չափորոշչային վերջնարդյունքները և օրինակելի ծրագրերը 2020:7): Նոր չափորոշիչները ենթադրում են օտար լեզուների միջառարկայական կապերի հաստատում հասարակագիտական, բնագիտական առարկաների ինտեգրում «Լեզվի և բովանդակության ինտեգրված ուսուցում» մեթոդի (CLIL-Content and Language Integrated Learning) շրջանակում:

Հայաստանում ինտեգրված դասերի իրականացման փորձ էր կատարվել տարրական դպրոցի ուսուցիչների վերապատրաստման ծրագրի շրջանակներում (ՏԴՈՒՎԾ)՝ ԱՄՆ կրթական ու մշակութային հարցերով բաժնի աջակցության շնորհիվ, որը շեշտը դրել է տարրական դպրոցի ուսուցիչների ինչպես պատրաստման, այնպես էլ վերապատրաստման ծրագրերի նորարարացման վրա: Այս ծրագրի արդյունքում ստեղծվեց «Ինտեգրված թեմատիկ միավորներ: Ձեռնարկ տարրական դպրոցի ուսուցիչների պատրաստման ու վերապատրաստման համար» ձեռնարկը: Այն շատ կարևոր քայլ է այն հետազոտական և նախապատրաստական աշխատանքների համար, որոնք կնպաստեն ՀՀ կրթական համակարգի հետագա զարգացմանը և ինտեգրված դասերի ներդրմանը (Աստվածատրյան 2005: 7):

ՀՀ կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարության քննարկումների ժամանակ նշվել է, որ Եվրոպայի խորհուրդը ունի ժողովրդավարական մշակույթի ձևավորման կոմպետենցիաների շրջանակ, և այդ շրջանակը կիրառվել է օրինակ՝ Մոլդովայում, որը հիմք հանդիսացավ երեխաների ծանրաբեռնվածության թեթևացման համար: Այս կերպ աշակերտները հնարավորություն ունեցան ստանալու ավելի կապակցված տեղեկատվություն:

Ինտեգրված դասերի հենքը միջառարկայական կապերի հաստատումն է և առարկաների «հոլիստիկ» ընկալումը: Դրանց կարևորություն մասին խոսել է նաև մանկավարժության որպես գիտության հիմնադիր Յա. Ա. Կոմենսկին: Իր «Մեծ դիդակտիկա» աշխատությունում նա նշում է, որ առարկաների միջև եղած կապը երեխաներին սովորեցնում է բացահայտել, ուսումնասիրել աշխարհը և նրա բազմազան երևույթները և, որ ամենակարևորն է, կապ ստեղծել այդ ամենի միջև: Սա բացատրվում է նրանով, որ երբ ուսուցումը կատարվում է կապերի միջոցով, փոխկապակցվածությունը հնարավորություն է տալիս վեր հանել պատճառները, ցույց տալ, թե ինչու դա այլ կերպ լինել չի կարող (Արշակյան 2014:293):

Միավորված ծրագրերը կառուցվում են այնպես, որ մի ոլորտի գիտելիքները հիմնվում են մեկ այլ ոլորտից ձեռք բերված գիտելիքների վրա: Այս մոտեցումը ենթադրում է համալիր պլանավորում, գիտելիքների, փաստերի, գաղափարների ու երևույթների սահմանում և իմաստավորում տարբեր բնագավառներից, ինչպես նաև դրանց գնահատում, ինչը խթանիչ է սովորողների ճանաչողական և ստեղծագործական գործունեության համար: Այսպես, աշակերտի մոտ զարգանում են ճանաչողական գործունեությունը և քննական մտածողությունը, ձևավորվում է ստեղծագործական միտքը, որի արդյունքում վերջինս

կկարողանա տարբեր բնագավառների գիտելիքները համախմբել, ինտեգրել մեկ հարցի շուրջ ու լուծել այն: Այլ կերպ ասած, ինտեգրված դասը միասնական մոտեցում է ցուցաբերում երևույթների ընկալմանը, գիտակցմանն ու ըմբռմանը: Ուսումնական ծրագրի ինտեգրման մասին գաղափարը ձևավորվել է դեռևս 1800-ական թվականների վերջին:

Ինտեգրված դասերի առաջացմանը և զարգացմանը անդրադարձ է կատարվել «Կրթակարգի մշակման և ինտեգրման մոտեցումներ» ձեռնարկում: Այստեղ նշվում է, որ ինտեգրված դասերի հեղինակը գերմանացի փիլիսոփա և մանկավարժ Յոհան Ֆրիդրիխ Հերբարտն էր, նրան հաջորդել են Ջոն Դյուին, Ջեյմս Բինը (Դավթյան 2007: 58):

Շարունակելով և զարգացնելով Հերբարտի տեսությունը՝ նրա հետևորդները սկիզբ դրեցին մի շարժման, որը մանկավարժության մտքի պատմության մեջ հայտնի է «հերբարտականների շարժում» անունով: Հերբարտն առաջինն էր, ով հանդես եկավ ուսումնական առանձին առարկաները որոշակի թեմաների շուրջ միավորելու առաջարկով, և այդ երևույթն անվանեց «գիտությունների ինտեգրում»: 1920-ական թվականներին այդ առաջադիմական շարժումը ղեկավարում էր Ջոն Դյուին: Նա գտնում էր, որ բոլոր գիտությունները սկիզբ են առնում «մեր միակ մոլորակի և մեր ապրած միակ կյանքի պահանջներից: Միամտություն է կարծել, թե երկրագունդը կազմված է տարբեր բնույթներ ունեցող առանձին շերտերից՝ մաթեմատիկական, ֆիզիկական, պատմական և այլն:

Ջոն Դյուին և նրա կողմնակիցները կրթակարգի հիմքում դնում էին աշակերտների անձնական և հասարակական հետաքրքրությունները և առաջ էին քաշում «ինտեգրված կրթակարգի»՝ այսպես կոչված, նախագծային մոտեցումը: Հետագա տասնամյակների ընթացքում ուսումնական ծրագրի ինտեգրման մասին գաղափարներն ու մոտեցումները նոր ուղղվածություն կստանան: 1930-ական թվականներին երևան եկավ արմատական կրթակարգի շարժումը, իսկ 1940-50-ական թվականներին արդեն ձևավորվեցին պրոբլեմային ուսուցման ծրագրերը: Ուսումնական ծրագրի ինտեգրման մեկ այլ ջատագով Ջեյմս Բինը գտնում է, որ «Ուսումնական ծրագրի ինտեգրումը պարզապես տարբեր առարկաների դասերի պլանի վերադասավորում կամ մակերեսային վերափոխումներ պահանջող կազմակերպչական միջոց չէ: Այն դպրոցի գոյության նպատակի մասին խորհելու ձև է, ըստ որի՝ ուսումնական ծրագրի աղբյուրները պետք է լինեն կյանքի առաջադրած խնդիրները, հարցերն ու անհանգստացնող իրողությունները»:

1980-1990-ական թվականներին ուսումնական ծրագրերի ինտեգրման գործընթացում ձևավորվում է երեք մոտեցում՝

բազմառարկայական, միջառարկայական և անդրառարկայական: Շատ շուտով ակնհայտ դարձավ, որ աշակերտների արձագանքը ինտեգրված ուսումնական ծրագրերին շատ դրական է: Նրանք շատ են ոգևորվում իրենց ուսումնառությամբ, ընդ որում՝ թե՛ ուսուցիչները և թե՛ սովորողների արդեն իրենց ուշադրության կիզակետում պահում են երեք տարբեր թիրախ-նպատակներ՝ ուսուցման բովանդակություն, հասարակության մեջ շփվելու հմտությունների ձեռքբերում և հետաքրքիր գործունեություն կազմակերպելու կարողություն (Դավթյան 2007:58-59):

Դյադյուշևա Լ. Պ. –ն իր հոդվածում նշում է, որ ինտեգրված դասը հանդիսանում է միջոց՝ հաղորդակցական հմտությունների զարգացման համար՝ օտար լեզուների դասավանդման շրջանակներում: Դպրոցի արդիականացման ընթացքում կրթության մեջ տեղի են ունենում մի շարք փոփոխություններ, որոնք ուղղված են աշակերտի ազատ դաստիարակությանը, ստեղծագործական հմտությունների զարգացմանը, ինքնահաստատմանը, ինքնուրույնության զարգացմանը, մրցակցայնությանը: Օտար լեզուների դասավանդման նպատակը հանդիսանում է հաղորդակցական կարողությունների ձևավորումը, ինչը զուգակցվում է սոցիալ-մշակութային գիտելիքների ձեռք բերմամբ, քանի որ անհնար է պատկերացնել հաղորդակցում առանց հաշվի առնելու սոցիալ-մշակութային առանձնահատկությունները: Հետևաբար, կարելի է եզրակացնել, որ օտար լեզվի ուսուցման մեջ առանձնահատուկ տեղ է գրավում տվյալ ազգի մշակույթի ուսումնասիրությունը: Օտար լեզվի դասավանդումն ինքնին բարդ գործընթաց է և պահանջում է ժամանակ, քանի որ աշակերտը պետք է զարգացնի ունկնդրական, խոսակցական, ընթերցական և գրավոր մի շարք հմտություններ: (Дядюшева 2020:1) Մերոդիստներ Ի.Լ. Բիմը և Մ.Ջ. Բիբուլետովան գտնում էին, որ օտար լեզվի ուսուցումը ինտեգրված համակարգում ուղղված է աշակերտների բազմակողմանի զարգացմանը, նրանց ընդհանուր կրթությանը և դաստիարակությանը (սրան հնարավոր է հասնել տարբեր առարկաների ինտեգրման միջոցով): Այս պարագայում ինտեգրված դասերը օգնում են աշակերտի մոտ ձևավորել աշխարհի մեկ ամբողջական պատկեր, որտեղ օտար լեզուն համարվում է հաղորդակցման, աշխարհը ճանաչելու միջոց:

Այդ նպատակի իրականացման համար ուսուցիչը ստեղծում է իրական կամ երևակայական իրավիճակներ, որտեղ խոսքի միջոցով աշակերտները հնարավորություն են ունենում զարգացնելու իրենց խոսքային հմտությունները: Օտար լեզուների դասն ավելի արդյունավետ դարձնելու նպատակով առանձնացվում և կիրառում են աշխատանքային տարբեր հնարներ, քանի որ դժվար է տիրապետել լեզվին՝ չգտնվելով այդ լեզվով խոսող երկրում:

Ինտեգրված դասերը լավ է նկարագրել Երեմինա Ե. Ա.՝ գրելով, որ ինտեգրված դասերի շնորհիվ միավորվում են մեկ թեմային նվիրված տարբեր առարկաներից գիտելիքների բլոկները: Ուստի շատ կարևոր է ճիշտ որոշել ինտեգրված դասի գլխավոր նպատակը (Еремина 2012:3):

Ուսումնառության ընթացքում աշակերտների աշխատանքի արդյունավետությունը փաստում են մի շարք այլ հանգամանքներ: Աշակերտը կիսում է պատասխանատվություն ուսուցչի հետ, քանի որ ինֆորմացիայի միակ աղբյուրը այլևս ուսուցիչը չէ:

Ինտեգրված դասերը հզոր խթան են հանդիսանում վերլուծելու, համեմատելու, որոնելու օբյեկտների ու երևույթների միջև կապը: Դասը չի դիտվում աշակերտների կողմից սոսկ որպես երևույթ, որը պետք է անգիր սովորել: Ավանդական դասի կառուցված շարունակական կիրառումը կարող է առաջացնել հոգնածություն և ծանծրույթ: Ինտեգրված դասի դեպքում դրանք վերանում են, դասը խթանում է հետաքրքրություն և աշխուժություն:

Ինտեգրված դասերը հաճախ համագործակցային, հետազոտական, ստեղծագործական են և ուղեկցվում են բացահայտումներով: Ինտեգրված դասերը աշակերտին տալիս են բավականին լայն և վառ պատկերացումներ այն աշխարհի մասին, որտեղ նա ապրում է: Ինտեգրումը ուսուցչին ինքնահաստատման և ինքնաարտահայտման հնարավորություն է տալիս, որն էլ իր հերթին օգնում է աշակերտների ունակությունների բացահայտմանը, քննական մտածողության զարգացմանը (Коноваленко 2014:2):

Ուսումնական ծրագրի ինտեգրման գործընթացին բնորոշ է 4 հիմնական գիծ.

1. Աշակերտները և ուսուցիչները համատեղ պլանավորում են ուսումնական ծրագիրը և դրա իրագործման կարգը:
2. Ուսումնառության հիմքը թեմաներն են:
3. Ուսումնառությունն ընթանում է դպրոցական համայնքում ժողովրդավարական սկզբունքով:
4. Ուսումնական ծրագիրն այլևս կազմված չէ առանձին առարկաներից (Դավթյան 2007:58-59):

Ինտեգրված դասի հիմնական նյութը դառնում է դասի համակարգային նշանակության բաղադրիչը: Համակարգային կարող է լինել ինտեգրված դասի միայն այն հատվածը, որը որոշում է առաջադրանքի նպատակը: Նման բաղադրիչներ են դառնում առանձին հասկացությունները, կանոնները, օրենքները, գաղափարները, մեթոդները կամ ուսումնառության միջոցները: Ինտեգրման ձևը կախված

է դասի նպատակից և համակարգային բաղադրիչի ընտրությունից (Кочеткова 2020:3):

Որպեսզի հասկանանք ինտեգրված դասերը ինչպես են զարգացնում աշխարհայացքը կարևոր է հասկանալ՝ այն ինչ է:

Աշխարհայացքը մարդ-աշխարհ հարաբերությունների շրջանակներում աշխարհի մասին և այդ աշխարհում մարդու տեղի և դերի մասին առավել ընդհանուր հայացքների համակարգ է: Այն մարդու ընդհանրացված գիտելիքների, հայացքների, համոզմունքների իդեալների, արժեքային կողմնորոշումների, ճանաչողության և գործունեության սկզբունքների միասնությունն է, որում արտահայտվում են բնության, հասարակության, մարդկանց նկատմամբ վերաբերմունքը, աշխարհի համընդհանուր ընկալումը, մարդու կենսական դիրքորոշումները, դրսևորումներն ու գործողությունները (Ասատրյան 2017:290):

Ինչպես գրում է Յու.Ամիրջանյանը մարդու (աշակերտի) աշխարհայացքի ձևավորումը կախում ունի նրա անհատականությունից: Աշխարհայացքի ձևավորման մեջ մեծ դեր են կատարում աշակերտի ներքին բնությունը, տրամադրվածությունը, պատրաստակամությունը, առաջադրված նպատակին հասնելու վճռականությունը, որին նպաստում են կամքի ուժն ու համառությունը: Կամքը համոզմունքների ու զգացմունքների ամբողջականության մեջ աշակերտին մղում է հիմնավորված գործողությունների, արարքների (Ամիրջանյան 2005: 328): Պետք է նաև հաշվի առնել այն փաստը, որ սովորողների աշխարհայացքի ձևավորման համար մեծ նշանակություն ունի գործնական բաղադրիչը:

Ինտեգրված դասը հնարավորություն է ընձեռում աշակերտներին սովորել առանց առարկայական սահմանափակումների: Ինտեգրված դասը առանձնանում է նրանով, որ կապված է ոչ միայն դպրոցական առարկաների, այլ նաև հասարակության, հասարակական կյանքի, մշակույթի, նորագույն տեխնոլոգիաների հետ: Ինտեգրված դասապրոցեսը հնարավորություն է տալիս աշակերտներին ձեռք բերել և օգտագործել գիտության տարբեր բնագավառների հիմնական գիտելիքներ՝ զարգացնելով արդյունավետ ուսումնառություն (Kelly 2001:553):

Ինտեգրված ծրագրի առանձնահատկություններ են.

- զարգացնել երեխաների վերաբերմունքը, հմտությունները և գիտելիքները
- կապեր հաստատել ուսումնական ծրագրի բոլոր առարկաների միջև, գործունեություններ, որոնք ապահովում են մի շարք ունակություններ

- կազմակերպել այնպիսի դասեր, որոնք նախաձեռնված և ուղղորդված են թե՛ ուսուցիչների և թե՛ երեխաների կողմից
- ստեղծել աշակերտների քննադատական և ստեղծագործական մտածողության զարգացման համար համապատասխան միջավայր
- համադրել առարկաները
- օգտագործել նախագծեր ուսումնառության ընթացքում
- խրախուսել բացի դասագրքից այլ աղբյուրների օգտագործումը
- կապեր հաստատել տարբեր հասկացությունների միջև
- ստեղծել ուսանողական «ճկուն» խմբեր
- տալ ինքնագնահատման և փոխադարձ գնահատման հնարավորություն (Kelly 2001:553-554):
- Ըստ Կ. Մերիլինի՝ ուսումնական ծրագրի ինտեգրումն իրականացվում է՝
  - թեմաների օգտագործմամբ,
  - նախագծերի օգտագործմամբ,
  - անհատական և փոքր խմբային ուսումնասիրությունների կիրառմամբ:
  - Ինտեգրված դասերի բովանդակությունը կարող է ներառել (Stables 2010:2)՝
    - ընդհանուր գաղափար,
    - ընդհանուր հայեցակարգ,
    - ընդհանուր տարաբնույթ կարգապահական խնդիր:

Կարելի է ենթադրել, որ ինտեգրված դասերը միտված են աշակերտի բազմակողմանի զարգացմանը: Քանի որ նմանատիպ դասերի ընթացքում աշակերտները պարբերապար սկսում են կապ հաստատել տարբեր առարկաների, երևույթների, հասկացությունների միջև, նրանք սկսում են աշխարհը դիտարկել որպես մեկ ամբողջություն: Սրա շնորհիվ աշակերտները ստանում են աշխարհի հոլիստիկ՝ ամբողջական պատկերը: Ինքնին հոլիզմ հասկացությունը ենթադրում է, որ համակարգի բոլոր տարրերը՝ ֆիզիկական, կենսաբանական, սոցիալական կամ քաղաքական, միմյանց հետ փոխկապակցված են, ուստի պետք է գնահատվեն որպես ամբողջություն: Հետևաբար մենք չենք կարող հասկանալ համակարգը՝ այն դիտարկելով սոսկ որպես տարբեր տարրերի միություն:

Նույնիսկ Արիստոտելի մոտ է հնարավոր տեսնել նմանատիպ մեկնաբանություն. նա նշում էր. «... ամբողջը ավելին է, քան առանձին հատվածների միություն» (Raltson 2011:1): Ամբողջականության փիլիսոփայությունը դիտարկում է աշխարհի ամբողջական պատկերը, և առանձնացրած բաղադրիչները իմաստ ունեն միայն ամբողջի մեջ:

Հովիզմում դիտարկվում են ամբողջականության և շարունակականության սկզբունքները:

Ներկայումս աշխարհում ավելի ու ավելի է տարածվում հովիստիկ աշխարհընկալման ձևավորման անհրաժեշտությունը: Հովիստիկ աշխարհընկալման որոնումը շարունակում է մնալ քննարկումների առարկա, հատկապես շրջակա միջավայրի և մարդու հարաբերությունների և կապի համատեքստում (Stables 2010:3):

Մանկավարժական գրականությունը մանրամասն անդրադարձ է կատարում ինտեգրված դասերի առանձնահատկություններին և արդյունավետությանը: Ինտեգրված դասերի արդյունավետությունը ուսումնառության ընթացքում պարզելու նպատակով իրականացվել էր հետազոտություն: 2020թ. ՀՀ մի շարք դպրոցներում մեր կողմից իրականացվել է շուրջ 99 դասալսում, որոնցից ինտեգրված դաս առանձնացվել է 11- ում, դասավորող ուսուցիչները 40-ն էին:

Կատարված հարցումը ուսուցիչների շրջանում տվեց հետևյալ պատասխանները՝

- Ուսուցիչների միայն 25%-ն է իրականացնում ինտեգրված ուսուցում:
- Ամենաշատ ինտեգրվող առարկաներն են՝ հայոց լեզուն կամ մայրենին, պատմությունը, գրականությունը, աշխարհագրությունը, անզլերենը և ֆիզիկան:
- Ուսուցիչների 56%-ը բախվում է խոչընդոտների՝ նախապատրաստական փուլում, 26%-ը՝ իրականացման, 9%-ը՝ ամփոփման, 9%-ը ոչ մի փուլում խոչընդոտներ չի ունենում:
- Ուսուցիչների 76%-ը ինտեգրված դասեր պլանավորելիս համագործակցում է այլ առարկաների ուսուցիչների հետ, 24%-ը՝ ոչ:
- Հարցման արդյունքում ուսուցիչները նկատեցին, որ ինտեգրված դասերի առավելությունները գերակշռում են խոչընդոտներին: Դասերը հետաքրքիր են, ավելի արդյունավետ են դարձնում նյութի ընկալումը: Մեծ մասը նաև նշեց, որ այս դասերը ավելի աշակերտակենտրոն են, ինչը խթան է հանդիսանում և մոտիվացնում է աշակերտներին՝ նոր գիտելիքներ ձեռք բերելու գործընթացում: Այս կերպ աշակերտները կապ են հաստատում այլ առարկաների միջև՝ տեսնելով աշխարհի ընդհանուր պատկերը:

Մեր հետազոտությունները կատարվել են 3-10-րդ դասարաններում: Հարցումներին մասնակցել է ավելի քան 40 աշակերտ:

Աշակերտների շրջանում կատարված ուսումնասիրությունները տվեցին հետևյալ արդյունքները՝

- Աշակերտների շուրջ 76 %-ը հավանում է ինտեգրված դասերը, 18%-ը՝ մասամբ, 6 %-ը՝ ոչ:

- Նրանցից 53 %-ը պատասխանեց, որ դասից իրենց ավելի դուր եկավ դասի անցկացման ձևը, 29%-ին դուր եկավ դասի ընթացքը, 18%-ին՝ դասի նյութը:
- Աշակերտները նկատել են, որ ինտեգրված դասում առկա են համեմատություններ տարբեր նյութերի միջև: Աշակերտները նշում են, որ դասի ժամանակ ավելի տպավորվել են նոր բառերը, արտահայտությունները, հոմանիշները, նոր տեղեկատվությունը, ավելի հեշտ է եղել մտապահել նյութը:
- 73%-ը կցանկանար, որ նմանատիպ դասերը կրկնվող բնույթ կրեն, 21%-ի մոտ մասամբ կա նման ցանկություն, իսկ 6%-ը չի ցանկանում նման դասեր նորից ունենալ:

Աշակերտների մեծ մասը իրականացված ինտեգրված դասերը տարբերել են մյուս դասերից մի շարք առանձնահատկություններով: Նրանց մեծ մասը նշել է, որ դասերը հետաքրքիր էին: Նրանք նշել են, որ նյութն ավելի մատչելի էր, դասը՝ լի նորանոր գիտելիքներով, և որ դասաժամն արագ անցավ, ինչը ևս մեկ անգամ փաստում է այն մասին, որ դասերը հետաքրքիր էին ու արդյունավետ և սիրվեցին աշակերտների կողմից:

Հաշվի առնելով այն պահանջները, որ ժամանակակից կրթությունը դնում է իր առջև, ուսումնառության կազմակերպման նորարարական և արդյունավետ ձևերի որոնումը շատ արդիական է: Ինտեգրված դասերի արդիականությամբ է պայմանավորված նաև այն հանգամանքը, որ ԿԳՄՍ-ն պլանավորում է ինտեգրված դասերի ներառում դպրոցներում:

Կատարված ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ ինտեգրված դասերը մեծ դեր ունեն նաև ամբողջական աշխարհայացքի ձևավորման գործընթացում: Անհատի ամբողջական աշխարհայացքը դիտարկում է աշխարհը, որպես մեկ ամբողջություն, ինչը հենց ինտեգրված դասերի գաղափարախոսությունն է: Անհատը սկսում է ուսումնասիրել և հասկանալ աշխարհը դպրոցական առարկաների միջոցով և գիտակցում, որ ամեն ինչ կապի մեջ է:

Ուսումնասիրելով մասնագիտական գրականությունը և կատարելով գործնական ուսումնասիրություններ՝ մենք վեր հանեցինք ինտեգրված դասերի մի շարք առավելություններ: Լինելով ուսուցման նորարարական ձև՝ այս տիպի դասերը հնարավորություն են տալիս մեկ դասի շրջանակներում միավորել տարբեր թեմաներ, տարբեր առարկաներից և դրանք ներկայացնել աշակերտներին՝ որպես մեկ ամբողջություն: Ինտեգրված դասերում գերակշռում է այն գաղափարը, որ աշխարհում ամեն ինչ կապի մեջ է և միասնական: Նմանատիպ դասերը հիմք են ընդունում աշակերտների կարիքները, փորձը, հետաքրքրությունները,

իրենց բնույթով աշակերտակենտրոն են և նպաստում են նաև ստեղծագործական և քննական մտածողության զարգացմանը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ REFERENCES

1. ՀՀ կրթության բարելավման ծրագրի օտար լեզուների ուսումնական բնագավառի հանրակրթության առարկայական չափորոշչային վերջնարդյունքները և օրինակելի ծրագրերը (անգլերեն, գերմաներեն, ռուսերեն, ֆրանսերեն), Երևան 2020:
HH krt'owt'yan barelavman c'ragri o'tar lezowneri owsowmnakan bnagavar'i hanrakrt'owt'yan ar'arkayakan chap'oroshchayin verjnyardownqneri' & o'rinakeli c'ragrery (angleren, germaneren, r'owseren, franseren, Er&an 2020
2. Արշակյան Ա.Ժ., Միջառարկայական կապերը տեխնոլոգիայի դասաժամին, Երևան 2014:
Arshakyan S.Jh., Mijar'arkayakan kapery' texnologiyai dasajhamin, Er&an 2014
3. Ամիրջանյան Յ.Ա., Սահակյան Ա., Ս., Մանկավարժություն (ուսումնական ձեռնարկ). Երևան 2005:
Amirjanyan Y.A., Sahakyan A., S., Mankavarjhowt'yown (owsowmnakan d'er'nark). Er&an 2005
4. Ասատրյան Մ. Վ., Փիլիսոփայության (ուսումնական ձեռնարկ) ներածություն Երևան 2004:
Asatryan M. V., P'ilisop'ayowt'yan(owsowmnakan d'er'nark) nerac'owt'yown Er&an 2004
5. Աստվածատրյան Մ., Արնաուդյան Ա., Վարդումյան Ս., Օհանովա Ի., Պետրոսյան Ռ., Երեմյան Լ., Ինտեգրված թեմատիկ միավորներ (տարրական դպրոցի ուսուցիչների պատրաստման և վերապատրաստման ձեռնարկ), Երևան 2005:
Astvac'atryan M., Arnaowdyan A., Vardowmyan S., O'hanova I., Petrosyan R' . , Eremyan L., Integrvac' t'ematik miavorner (tarrakan dproci owsowcichneri patrastman & verapatrastman d'er'nark), Er&an 2005
6. Դավթյան Մ., Գրիգորյան Բ., Արնաուդյան Ա., Զոհրաբյան., Հովհաննիսյան Գ., Օհանովա Ի., Կրթակարգի մշակման և ինտեգրման մոտեցումներ (Ձեռնարկ ուսուցիչների համար), Երևան 2007:

- Dav'tyan M., Grigoryan Q., Arnaowdyan A., Zohrabyan., Hovhannisyan G., O'hanova I., Krt'akargi mshakman & integrman motecowmner (D'er'nark owsowcrichneri hamar), Er&an 2007
7. Lake, K. (1994). Integrated Curriculum. Washington D.C: U.S Department of Education.
  8. Marilyn, Ed. Kelly. (2001). The Primary Program: Growing and Learning in the Heartland. Second Edition. Nebraska: Nebraska State Department of Education.
  9. Raltson, S.J. (2011). Holism. Pennsylvania: Pennsylvania State University Hazleton
  10. Дядюшева Л. П.: Интегрированный урок как средство мотивации обучающихся на уроках иностранного языка // https://xn--j1ahfl.xn--p1ai/library/integrirovannij_urok_kak_sredstvo_motivatcii_obucha_092515.html , 21.10.2021 18:07
Dyadyusheva L.P: Integrirovannyj urok kak sredstvo motivacii obuchajushihhsja na urokah inostrannogo jazyka // https://xn--j1ahfl.xn--p1ai/library/integrirovannij_urok_kak_sredstvo_motivatcii_obucha_092515.html , 10.21.2021 18:07
  11. Еремина Е.А: Интегрированный урок - одно из новшеств современной методики // <https://nsportal.ru/shkola/inostrannye-yazyki/library/2012/03/31/vystuplenie-integrirovanny-urok-odno-iz-novshestv> 03.11.2021 23:39
Eremina E.A: Integrirovannyj urok - jedno iz novshestv sovremennoj metodiki//<https://nsportal.ru/shkola/inostrannye-yazyki/library/2012/03/31/vystuplenie-integrirovanny-urok-odno-iz-novshestv> , 03.11.2021 23:39
  12. Коноваленко Т.А: Что такое интегрированный урок // <https://infourok.ru/material.html?mid=108751> 18.02.2020 4:02
Konovalenko T.A: Chto takoe integrirovannyj urok // <https://infourok.ru/material.html?mid=108751> 18.02.2020 4:02
  13. Кочеткова О. Н., Быльнова Л. Ю: Интегрированный урок: теория и практика // https://www.n-asveta.by/dadatki/int_urok.pdf 09.04.2020; 02:38.
Kochetkova O. N., Byl'nova L. Ju: Integrirovannyj urok: teorija i praktika // https://www.n-asveta.by/dadatki/int_urok.pdf, 09.04.2020 02:38
  14. Stables, A.: Scott W.: The Quest for Holism in Education for Sustainable Development <http://www.bath.ac.uk/cree/resources/ecerstables.pdf>, 08.11.2021 15:55

ЛУИЗА МИЛИТОСЯН, АННА ГАБРИЕЛЯН - РОЛЬ ИНТЕГРИРОВАННЫХ УРОКОВ В ФОРМИРОВАНИИ ЦЕЛОСТНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ

Ключевые слова: интегрированные уроки, междисциплинарные связи, мировоззрение, холизм, критическое мышление, стандарт, обучение

В статье представлена роль интегрированных уроков в формировании мировоззрения ученика. Идея интегрированных уроков возникла в XIX веке и обсуждалась многими учеными. О необходимости учета взаимосвязи между дисциплинами говорится и в трудах Я.А.Коменского. Интегрированные уроки создают междисциплинарные связи, позволяя учащимся анализировать, проводить параллели и с разных точек зрения видеть мир в целостности, а не фрагментарно. У учащихся развивается целостное мировоззрение. Наше исследование показывает, что, хотя интегрированные уроки еще не получили широкого распространения, они эффективны в обучении и, как правило, хорошо воспринимаются учащимися.

LUIZA MILITOSYAN, ANNA GABRIELIAN - THE ROLE OF THE INTEGRATED LESSONS IN THE DEVELOPMENT OF THE HOLISTIC WORLDVIEW

Keywords: *integrated disciplines, interdisciplinary connections, peace of mind, holism, critical thinking, standard, teaching*

The article reflects on the integrated lessons, their peculiarities and connection to students' holistic worldview. The idea of the integrated lessons came forward in the 19th century, and it was studied by a number of researchers. Even Comenius spoke about the importance of utilizing the interdisciplinary connections. These lessons create interdisciplinary connections allowing the students to analyze, find parallels and see the surrounding world from different perspectives united rather than separated. The students develop a holistic worldview. Our research points out that though integrated lessons are not widespread yet, they are effective in the learning process and are mainly well received by the students.

Ներկայացվել է՝ 21.10.2021
Գրախոսվել է՝ 08.11.2021